

ALEŠ GABRIČ

KULTURNO SODELOVANJE SLOVENIJE Z AVSTRIJO PO LETU 1945

Dejavniki, ki so pomembneje vplivali na kulturno sodelovanje

Kulturno sodelovanje med dvema državama/regijama je vselej odvisno od številnih dejavnikov (političnih, gospodarskih, širših kulturnih), ki spodbujevalno ali zaviralno vplivajo na njegovo raven in obseg. Dve sosedbi, kot sta Slovenija in Avstrija, sta bili skozi stoletja tesno kulturno povezani, imeli zaradi dolgega skupnega življenja v isti državi enak ali vsaj soroden kulturnopolitični sistem, a so politični dogodki v 20. stoletju naredili globoko zarezo v nekdanji enoten tok kulturnega delovanja in vplivanja.

Po letu 1945 je bila temeljna razlika že v različnih političnih sistemih obeh držav, Slovenije/Jugoslavije in Avstrije, ki sta določala tudi različna kulturnopolitična načela. Avstrija je po normalizaciji stanja ostala na zahodni strani železne zaves, medtem ko je Jugoslavija leta 1945 postala najtesnejša sodelavka Sovjetske zveze in posnemala tudi njen kulturnopolitični koncept. Ta pa je temeljil na močni cenzuri, spodbujanju ene in edino zveličavne kulturne, umetniške oziroma znanstvene dejavnosti, temelječe na načelih dialektičnega materializma, in spodbujanju sodelovanja v krogu politično sorodnih držav z vzhodne strani železne zaves. Avstrija je bila, gledano skozi takšno dioptrijo, kljub temu, da je bila sosednja država, za kulturno sodelovanje drugotnega pomena.

Poleg tega je treba upoštevati še različnost kriterijev. Tako kot ostali stiki na državni ravni je tudi kulturno sodelovanje na najvišji ravni potekalo med Jugoslavijo in Avstrijo, Slovenija pa je bila v tem položaju potisnjena v vlogo ene od jugoslovanskih republik. Toda pri tem je treba dodati, da je bila v jugoslovanskem federativnem sistemu kultura ena od tistih točk, kjer je prišla republiška pristojnost še najbolj do izraza. Že po prvih ustavah (jugoslovanski iz januarja 1946 in republiških iz konca leta 1946 ali začetka 1947) so dobila primarno pristojnost za organizacijo kulturnega življenja republiška ministrstva za prosveto, medtem ko tovrstnega organa zvezna jugoslovanska vlada sploh ni imela. Pri zvezni vladi so bili nato ustanovljeni tudi komiteji in posebne komisije, ki so sicer diktirali ton kulturnega življenja, a so morali kljub temu odločitve potrditi tudi na republiški ravni. V zelo centralističnih prvih povojnih letih republiška pristojnost sicer še ni prišla močnejše do izraza, se je pa v kasnejših obdobjih postopoma krepila in so se začela kulturnopolitična naziranja in kulturna praksa med republikami vse močnejše razlikovati.

Čeprav je bila vloga Slovenije v meddržavnih pogovorih bistveno drugačna od vloge Avstrije, pa je imela v medsebojnem kulturnem sodelovanju prednost v tem, da je bilo jasno, kaj je slovenska kultura in kaj kultura drugih jugoslovanskih narodov, medtem ko na avstrijski strani zaradi nemškega jezika pri številnih primerih ni bilo mogoče zarisati ostre meje. V slovenskih statistikah in bibliografijah ni bilo ločeno, kaj naj bi bila "nemška" in kaj "avstrijska" kultura, tako da so bili avtorji z ozemlja sedanje Avstrije po načelu skupnega jezika šteti v kategorijo "nemški". Poročila o uprizoritvah del Stefana Zweiga, Franza Grillparzerja itd. najdemo v kategoriji nemških dram, natise njihovih del v rubriki nemško leposlovje, kjer so v statistiki od novejših del npr. upoštevana tudi dela Petra Handkeja. Delna izjema je le tista zvrst umetnosti, ki se je razvila v 20. stoletju, ko so Slovenci in Avstrijci že ločeno domovali v dveh državah, to je pri filmu. Te so v statisti-

kah (ne sicer vedno) delili po državi nastanka, a se je v Jugoslaviji na splošno vrtelo malo avstrijskih filmov. Zaradi teh "omejitev" je raba številčnih podatkov, ki naj bi ponazorila obseg kulturnega sodelovanja med Slovenijo in Avstrijo, zelo omejena in vprašljiva.

Nejasnost "nemškosti" oziroma "avstrijskosti" nasproti jasno razpoznavni "slovenskosti" je prišla do izraza na nekaj povsem konkretnih področjih. Omenimo le težavo z znanstvenega področja – poučevanja jezika drugega naroda na visokošolski stopnji. Na lektoratih za slovenski jezik na avstrijskih univerzah so pri iskanju sodelavcev s slovenskim maternim jezikom povsem logično pogledovali k Sloveniji, medtem ko so v nasprotju s tem na univerzah v Jugoslaviji izbirali med strokovnjaki iz več držav, iz obeh Nemčij in Avstrije.

Medtem ko so bili doslej omenjeni dejavniki, ki so vsaj deloma zaviralno vplivali na raven kulturnega sodelovanja, pa je prisotnost močne slovenske manjšine v Avstriji vplivala izrazito spodbujevalno. Problematike kulturnega sodelovanja sicer ne smemo omejiti na slovensko-slovensko sodelovanje s Koroško, ne smemo pa tudi prezreti, da je to vplivalo tudi na stike med Slovenci iz Slovenije in Avstrijci. Kot bomo videli iz pregleda po posameznih kronoloških obdobjih, so prav iz dela avstrijske Koroške, poseljene s Slovenci, prišle številne pobude za sodelovanje.

Kulturno (ne)sodelovanje v prvih povojnih letih

Jugoslavija je bila v prvih povojnih letih zelo centralizirana država, kulturne ustanove pa podržavljene in pod strogo kontrolo državnih organov. Za izmenjave oziroma gostovanja tujih umetnikov v Sloveniji oziroma v celotni Jugoslaviji je bila pristojna posebna Komisija za kulturne stike s tujino, ki je delovala v okrilju zvezne jugoslovanske vlade. Vsako neupoštevanje pristojnosti je povzročilo sprva kritike, pri morebitnih ponovitvah "greha" pa tudi nadaljnje ukrepe proti odgovornim posameznikom ali kolektivom. Potrebo po tovrstnih zveznih komisijah so jugoslovanski politiki utemeljevali z nujnostjo koordiniranja in skupnega načrtovanja dela sorodnih kulturnih ustanov po državi, dejansko pa se je za tem skrivalo tudi delo osrednjega (formalno pravno v Jugoslaviji sicer neobstoječega) cenzurnega aparata, ki je tako imel nadzor nad "uvozom" vseh kulturnih dobrin v državo. Ta je bil, denimo, še najbolj strikten pri filmski produkciji, saj v kinematografih niso mogli vrteti filmov brez dovoljenja posebne komisije za nadzor filmov.

Vodilni slovenski komunistični kulturni ideolog Boris Zihlerl je še marca 1948, ko so se že nakazovale klice spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, govoril, da se je svet razdelil na dvoje tako v političnem kot v kulturnem smislu: "Dva tabora – to sta tudi dve kulturi: na eni strani kultura umirajočega, gnilega sveta, sveta kapitalizma, na drugi strani kultura rastočega sveta, sveta polnega življenjske volje in radosti, sveta socializma."¹

Podreditev republiških organov zveznim je prišla do izraza tudi v repertoarni politiki, saj so dobili republiški organi že izdelan načrt gostovanj tujih mojstrov in nanj sami niso imeli velikega vpliva. Koncertna poslovalnica, ki je do leta 1952 delovala v okrilju Slovenske filharmonije, je bila pri načrtovanju svojih lastnih nastopov in gostovanj odvisna od centralne beograjske koncertne poslovalnice. Zato je bil na glasbenem področju močan izostanek izmenjave z avstrijskimi umetniki. V skladu z repertoarno politiko poseganja po delih klasikov pa sta bila na primer Mozart in Schubert stalno na sporedu koncertov slovenskih orkestrrov.

Prva leta po 2. svetovni vojni so bila gostovanja in izmenjave umetnikov izrazito usmerjena v navezovanje stikov tako z drugimi narodi v Jugoslaviji kot z drugimi vzhod-

1 Boris Zihlerl, Zbrana dela 3. Ljubljana, SAZU, 1986, 266.

noevropskimi državami, kjer so se na oblast prebile komunistične stranke. Omejitveni dejavnik je bil seveda tudi slab gospodarski položaj, saj so gostovanja večjih skupin umetnikov (npr. pevski zbori, gledališča, opera) povezana z visokimi stroški, za katere pa tedaj ni bilo dovolj sredstev in so jih uspeli pridobiti le za politično zaželena gostovanja z Vzhoda.

Obnova kulturnih vezi v začetku petdesetih let

Sporu med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, t. i. informbirojevskim ali kominform-skem sporu, je sledila organizacijska decentralizacija na vseh področjih družbenega udejstvovanja, ki je bila najbolj vidna na področjih, kjer so imele po ustavi največjo pristojnost republike, torej tudi v kulturi in prosveti. Med starimi načeli kulturne politike, prevzetimi iz sovjetske prakse, so začela odpadati tudi tista, ki so spodbujala zgolj kulturno sodelovanje z vzhodnoevropskimi državami in onemogočala sodelovanje z državami z druge strani železne zaves. Najhitreje se je to pokazalo v kinematografih, kjer so do konca štiridesetih let prevladovali ruski filmi. Toda že leta 1949 in še močneje na začetku petdesetih let so slovenske kinematografe preplavili filmi z zahodnega sveta, večinoma ameriški, poleg teh pa še angleški, francoski, italijanski itd. Med ostalimi so začeli leta 1949 vrteti tudi nekaj avstrijskih filmov (*Srce mora molčati*; *Dečki iz Pratra*; *Proces*).

Leta 1950 je prvič po vojni v slovenskem prevodu izšlo tudi delo Stefana Zweiga, največkrat prevajanega avstrijskega pisca v slovenščino; v tridesetih letih je npr. izšlo v slovenščini šest njegovih del, v štiridesetih pa nobeno.

Spreminjanje odnosa do kulturnega sodelovanja z drugimi narodi se je najprej pokazalo v zavračanju popolne podreditve sovjetskemu sorealističnemu modelu, medtem ko je bilo odpiranje proti zahodnemu svetu sprva počasno in zadržano. Najprej so poudarjali načela, da je treba bolj posegati po domači kulturni ustvarjalnosti in manj po sovjetski in iz ruščine prevajati ali uprizarjati le klasična dela. Ruski jezik in kultura sta vsekakor sestopili s privilegirane položaja za kulturno sodelovanje, kar so v vodstvu Komunistične partije Slovenije decembra 1949 ponazorili z jasnim navodilom za delovanje kulturnih ustanov: "Program je treba deliti po kriteriju: domači in tuji pisatelji, ne pa zapadni, sovjetski, domači."²

Do sprememb v kulturnopolitični usmeritvi Jugoslavije in s tem tudi Slovenije je prišlo v začetku petdesetih let. Kulturne ustanove so v programih začele bolj enakopravno upoštevati tudi sodobne umetniške trende držav z Zahoda. V politično prelomnih letih se je izrazito spremenila programska politika založniških hiš, kar nam ponazarja sledeča tabela.

LETO	IZVIRNO		PREVEDENA DELA										
	SLOVENSKI		RUSKI JEZIK		GERMANSKI JEZIKI		ROMANSKI JEZIKI		SLOVANSKI JEZIKI (ostali)		DRUGI JEZIKI		SKU-PAJ
	število v %		v %		v %		v %		v %		v %		
1948	471	79,8	74	12,6	15	2,5	5	0,9	25	4,2	-		590
1949	487	84,7	45	7,8	7	1,2	7	1,2	29	5,1	-		575
1950	679	86,1	38	4,8	28	3,6	11	1,4	28	3,6	4	0,5	788
1951	854	88,6	27	2,8	28	2,9	22	2,3	30	3,1	3	0,3	964
1952	723	86,8	9	1,1	49	5,9	21	2,5	25	3,0	6	0,7	833

² Arhiv Republike Slovenije (AS) 1589, š. 27, Poročila Uprave za agitacijo in propagando pri CK KPS 3, 20. 12. 1949.

Bistvena sprememba je povečanje števila in deleža izdanih izvornih domačih del po letu 1948. Hkrati se je začelo nižati število prevedenih knjig iz ruščine, med prevodno literaturo pa sta začela naraščati deleža knjig, v originalu napisana v germanskih in romanskih jezikih (ker v statistikah niso ločeni podatki po državah, temveč po jeziku, iz podatkov o nemškem jeziku ne moremo izločiti Avstrije).³

Podobne trende izkazujejo še nekatera druga področja, kjer je mogoče vsaj približno kvantificirati spreminjanje kulturnega sodelovanja Slovenije s tujino. Za ponazoritev lahko uporabimo podatke o odigranih dramskih delih v štirih največjih slovenskih gledališčih, Slovenskem narodnem gledališču v Ljubljani, Mariboru in Trstu ter Slovenskem ljudskem gledališču v Celju.⁴

sezona	slovenska dela	ruska dela	dela drugih slovanskih narodov	dela iz zahodnega sveta
1947/48	14	6	3	11
1948/49	15	9	/	9
1949/50	13	4	4	11
1950/51	13	1	3	14
1951/52	11	2	5	9

Razlike tu niso tako opazne kot pri primerjavi založniške politike, zato je treba dodati, da se je razmerje v odnosu do klasičnega in sodobnega repertoarja spremenilo. Pri ruskih delih, odigranih do sezone 1950/51, so v precejšnji meri posegali po besedilih z novejšo letnico nastanka, med katerimi je bilo več del socialističnega realizma, nato pa so jih zamenjali s klasičnimi deli. Pri delih iz zahodnega sveta pa je bil odnos ravno obraten. Medtem ko so v prvih povojnih letih bolj posegali po klasičnih delih, so jih začela po letu 1950 dopolnjevati novejša dela, večinoma sicer iz angleško in francosko govorečega sveta, manj pa je bilo v nemškem jeziku napisanih novitet.

Pri odločanju za uvrstitev nemških del v gledališki spored je Slovence še vedno motila njihova močna nacionalna tendenca, poleg tega pa so slovenski cenzorji našli še kakšen drugačen kamen spotike. Ko so se na širšem sestanku na pristojnem slovenskem svetu za kulturo in prosveto poleti 1952 zbrali predstavniki oblasti in gledališč, da bi se med ostalim pogovorili tudi o kriterijih za sestavljanje repertoarjev, so npr. odsvetovali nekaj povsem konkretnih imen ali del s širšega spiska želja posameznih gledališč. Med ostalim je bilo rečeno, da naj ne bi uprizorili del, kot je Goethejev *Gotz von Berlichingen*, ker "je to tipično nemško nacionalna literatura", Schnitzlerjevo *Kolo* pa je bilo odsvetovano, ker ga "je nemogoče uprizoriti zaradi delikatnosti komada, ki se lahko sprevrže v pornografijo".⁵

Pri navezovanju trajnejših kulturnih stikov z zahodnimi državami je treba upoštevati tudi naraščajočo razliko v ekonomski razvitosti med zahodnoevropskimi državami in Slovenijo/Jugoslavijo, saj so bili nekateri povabljeni gostje iz zahodne Evrope za jugoslovanske razmere enostavno predragi in si kulturne ustanove v okviru svojih omejenih proračunskih sredstev – čeprav so politične omejitve iz štiridesetih let odpadale ena za drugo – enostavno niso mogle privoščiti večjega števila tovrstnih gostovanj.

Pri navezovanju prvih konkretnjših stikov med kulturnimi ustvarjalci z obeh strani meje je imela pomembno vlogo slovenska manjšina na Koroškem. S tem je povezana tudi

3 Podatki so povzeti iz: Slovenska bibliografija 1945–1947; 1948; ... 1952.

4 Podatki so vzeti iz: Repertoar slovenskih gledališč 1867–1967. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej 1967.

5 Zgodovinski arhiv Ptuj, Fond Gledališče Ptuj, posvet zastopnikov vseh slovenskih gledališč, 4. 6. 1952.

daljša tradicija močnejših vezi slovenskih umetnikov in znanstvenikov s kulturnimi ustanovami najbližjih večjih avstrijskih mestih in s slovenskimi ustanovami in društvi v Avstriji. V začetku petdesetih let so bili na glasbenem področju prvi gostje iz Avstrije glasbeni zbori zamejskih Slovencev iz Koroške.⁶ Prvo gostovanje pomembnejše slovenske kulturne ustanove v Avstriji pa je bilo leta 1950 gostovanje Opere SNG Ljubljana v Gradcu in Celovcu. Tudi to gostovanje je potekalo v sodelovanju s koroškimi Slovenci.⁷

Avgusta 1950 je bil na Bledu prvi seminar za tuje slaviste, kjer je bila avstrijska slavistika s šestimi sodelujočimi za Italijani druga po številu zastopanih.⁸ Na znanstvenih srečanjih tako v Sloveniji kot v drugih jugoslovanskih republikah so bili avstrijski znanstveniki dokaj redni gostje mednarodnih znanstvenih simpozijev.⁹

Leto 1953 pomeni manjšo prelomnico v kulturnem sodelovanju. Komisija za kulturne zveze z inozemstvom je na plenarni seji decembra 1953 sklenila, da bodo okrepili kulturno izmenjavo s tujino, pri tem pa niso več omenjali podpore temu ali onemu delu razdeljene Evrope. Čeprav je imela Komisija za kulturne zveze z inozemstvom v Beogradu še vedno glavno besedo pri vprašanju navezovanja kulturnih stikov Jugoslavije s tujino, pa se je tudi v tem pogledu začela večati vloga posameznih republik. Pri slovenski vladi je bil osnovan sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti LR Slovenije, ki je financiral tudi gostovanja slovenskih ustanov v tujini. Pri tem so imela pomembno vlogo gostovanja v zamejstvu, saj so za gostovanja v bolj oddaljenih državah pristojni slovenski vladni organi poskušali pridobiti sredstva od Zvezne komisije za kulturne zveze s tujino.

Poleg Beograda so tako za avstrijsko stran postajali vse bolj kompetentni sogovorniki tudi pristojni organi v slovenski prestolnici; marca 1954 so Avstrijci na pogovore o krepitvi kulturnega sodelovanja prišli tudi v Ljubljano. Na obeh straneh so v pogovorih sodelovali predstavniki osrednjih glasbenih ustanov in pristojnih ministrstev, velik interes za novosti pa so pokazali tudi ljubljanski, dunajski in graški radio. Uprizoritvi Straussovega *Netopirja* so sledili koncerti Slovenske filharmonije pod taktirkami avstrijskih dirigentov, dogovori o ureditvi avtorskih pravic, izmenjava partitur in druge glasbene literature ter razstava avstrijske glasbene literature v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Podobne prireditve s slovenskimi gosti so se začele vrstiti tudi v Avstriji.¹⁰

Navezovanje tovrstnega sodelovanja je še vedno naletelo na odpor dela slovenske politike; ta je svarila pred "nemško nevarnostjo", ki prihaja k nam tudi s kulturnimi vplivi. Ta tendenca je npr. vidna v izjavi Borisa Zihlerla aprila 1954, torej neposredno po prvih pomembnejših kulturnih stikih med Avstrijo in Slovenijo: "Mislim pa tudi, da je treba ostro nastopiti proti vsem takim mogočim filmom, kot so zlasti avstrijski filmi, ki so vsi po vrsti nemogoče 'limonade', ki pa privabljajo določen del občinstva, zlasti v naših severnih predelih. To velja za tisto nemškutarijo, ki se je 1945. leta pritajila, ob takih filmih pa daje duška svojemu nemškutarstvu in malomeščanskemu filistrstvu. Podobno je bilo ob nastopu Korošcev z operetno predstavo *Netopir* v Ljubljani, kjer je tudi prišlo do izbruha nemških simpatij. Ob tem gostovanju se je zbrala v gledališču

6 Petra Ogrizek, Gostujoči glasbeniki v Sloveniji od leta 1945 do 1954, diplomatska naloga. Ljubljana 2000 (dalje: Ogrizek, Gostujoči glasbeniki v Sloveniji), 107.

7 Werner Weilguni, Österreichisch-jugoslawische Kulturbeziehungen: 1945–1989. Wien, Verlag für Geschichte und Politik, München, R. Oldenbourg 1990 (dalje: Weilguni, Österreichisch-jugoslawische Kulturbeziehungen), 23.

8 Sava Mijalković; Aleksa Brajović, Gosti socialističke Jugoslavije 1944–1980. Beograd, Privredna štampa 1980, 41.

9 Že samo bežen pogled na Indeks zemalja iz kojih su dolazili gosti u socialističku Jugoslaviju (Mijalković; Brajović, Gosti socialističke Jugoslavije, 596–601) pove, da je postala Avstrija ena najpomembnejših jugoslovanskih/slovenskih sodelavk na vseh področjih življenja.

10 Ogrizek, Gostujoči glasbeniki v Sloveniji, 104–107.

publika, ki je navadno ne srečuješ v našem gledališču, ki pa se ob taki priliki pojavi kot iz naftalina vzeta. Tudi taka opažanja je treba kritično zabeležiti. Seveda pa je tu treba gledati, konkretno v zadevi gostovanja Korošcev, tudi na politični moment. Nam gre za to, da bo prišlo naše gledališče v Celovec, Gradec in če mogoče tudi na Dunaj, Salzburg itd. Celovec nam je lahko nudil opereto. V tem primeru gre za kulturno izmenjavo, zato moramo paziti, da ne bi tu izpadlo kaj takega, kar bi bilo politično škodljivo."¹¹

Prvi daljši intervju predsednika avstrijskega Pen kluba Franza Csokorja za slovenski časopis, objavljen maja 1956, je posredno opozoril tudi na še nerazvite stike med pisatelji. Sodobna avstrijska literatura v Sloveniji ni bila dosti znana, o konkretnem sodelovanju in prevajanju v pogovoru še ni bilo sledu.¹²

Slovenija se je torej na splošno kot vsa Jugoslavija v petdesetih letih začela na široko odpirati proti zahodnemu svetu, čeprav so politiki še vedno svarili pred nevarnostjo "okužbe", ki k nam prihaja s kulturnimi vplivi. Odpadali pa so zadržki do gostovanja Slovencev na Zahodu, kar se je poznalo tudi v porastu slovenskih gostovanj v Avstriji. Leta 1955 je v Celovcu gostovala mariborska opera, dunajski Burgteater pa se je na turneji po Jugoslaviji ustavil tudi v Ljubljani. Prišlo je do izmenjave večjih likovnih razstav in v Ljubljani so predstavili grafike iz dunajske Albertine. Naslednje leto, 1956, so po dogovoru med pristojnimi organi Slovenije in Koroške v Celovcu pripravili razstavo štirih slovenskih impresionistov, Jakopiča, Groharja, Sternena in Jame, v Ljubljani pa razstavo modernega koroškega slikarstva. Sodelovanje med Koroško in Slovenijo je postalo v drugi polovici petdesetih let že kar redno. Ljubljanska opera je postala dokaj reden gost celovškega gledališča, medtem ko je mariborska večkrat gostovala v štajerski prestolnici Gradec. Tudi leta 1958 sta Celovec in Ljubljana izmenjala likovni razstavi. V Celovcu in Beljaku so prikazovali dela sodobnih slovenskih slikarjev, v Moderni galeriji v Ljubljani pa se je predstavilo 13 koroških likovnikov. Na pogovorih o številnih odprtih vprašanjih med Jugoslavijo in Avstrijo, ki so se začeli februarja 1958 na Dunaju in se istega leta nadaljevali še v Beogradu in na Bledu, so prvič po vojni načeli tudi vprašanje načina izvedbe restitucije arhivov in drugih kulturnih dobrin.¹³

Po teh spodbudnih rezultatih je po zaostitvi odnosov med državama leta 1958 zaradi odprave dvojezičnega šolstva na avstrijskem Koroškem prišlo tudi do kratkotrajne ohladitve kulturnih odnosov.

Kolikšen je bil dejanski obseg kulturne izmenjave, je kljub državnemu nadziranju celotne kulturne sfere skorajda nemogoče natančno oceniti, saj noben vladni organ ni vestno beležil ravni in obsega kulturnega sodelovanja s tujimi državami. Tega se je zavedala tudi slovenska vlada, ki je v svoje letno poročilo za leto 1960 zapisala: "Na podlagi obširnega informativnega poročila je svet pregledal splošno stanje kulturnih zvez, tako da je zajel: včlanjevanje v mednarodne znanstvene in umetniške organizacije, sodelovanje naših znanstvenikov na mednarodnih in tujih nacionalnih znanstvenih zborovanjih, predavanja naših znanstvenikov na tujih univerzah, študij tujih študentov na naših visokih šolah, izmenjavo znanstvenih publikacij, prevajanje naše znanstvene literature in leposlovja v tuje jezike, plasiranje naših filmov v tujini, razstave naših likovnih umetnikov v tujini, gostovanja naših gledališč na tujih odrih, specializacije in štipendije za študij v tujini, prihajanje tujih ekspertov v Slovenijo, gostovanja tujih solistov ali ansamblov in razstave tujih likovnih umetnikov pri nas, kulturne zveze z našimi narodnimi manjšinami in izseljenci.

11 AS 1589, š. 27, Boris Zihlerl, Tiskovna konferenca, 6. 4. 1954, 4–5.

12 Novšak France, Franz Theodor Csokor o sebi in o sodobni avstrijski književnosti. Obisk pri predsedniku. Ljudska pravica, 15. 5. 1956, št. 113, 5.

13 Jugoslavija i Austrija. Jugoslovenski pregled, IV, št. 3, 136–137.

Svet ni sprejel nikakršnih podrobnih sklepov, ker je menil, da je celotno področje tako široko in razvejano, da sodeluje pri tem toliko različnih činiteljev, da je pregled teh delavnosti še zmeraj nepopoln.¹⁴

Podatke za vsa ta področja so tako na voljo le sporadično, enkrat za eno in drugič za drugo področje, nikakor pa ne sistematična za daljše časovno obdobje.

Nemški jezik v slovenskem šolskem sistemu po letu 1945

V petdesetih letih se je v slovenskem šolskem sistemu bistveno spremenil tudi odnos do nemškega jezika. Pred letom 1945 je bila nemščina tisti tuji jezik, ki se ga je učilo veliko slovenskih srednješolcev in v katerem so strokovno literaturo prebirali številni slovenski dijaki, študentje in intelektualci. Že ob koncu vojne leta 1945 pa so nove slovenske prosvetne oblasti nakazale, da naj bi pri tujih jezikih dotedanjo vlogo nemščine in francoščine zamenjala jezika zmagovalcev 2. svetovne vojne, ruščine in angleščine. Ob zunanjepolitični naslonitvi na Sovjetsko zvezo se je v ospredje prerinil zlasti prvi od omenjenih, ruski jezik, ki dotlej v Sloveniji ni bil tako razširjen kot ostali omenjeni. Nemški jezik je dobil prizvok jezika okupatorja, jezika naroda, ki si je skušal Slovence podjarmiti in jih izbrisati s sveta.

Lahko je seveda sprejeti administrativni ukrep o zamenjavi jezikov, težko pa je spremembo na hitro vpeljati v prakso. Ruski jezik je postal leta 1945 prvi in obvezni tuji jezik za vse gimnazijce, na višji stopnji pa so dijaki drugi tuji jezik izbirali med angleščino, francoščino in nemščino.¹⁵ Ministrstvo za prosveto se je zavedalo, da favorizira predmet, za katerega ni zadosti proforskega kadra in da na stranski tir postavlja konkurenčne predmete, za katere je na voljo več kot dovolj kadra: "Novi predmetnik bo marsikateri dosedanji stroki vzel dosedanjo veljavo. Tako bodo skorajda popolnoma izpadli pri delu za svojo stroko dosedanji klasiki, germanisti in romanisti. Nekateri novi predmeti pa popolnoma pogrešajo kvalificiranih učnih moči in si pomagamo s honorarnimi, pogodbenimi učnimi moči itd."¹⁶

Medtem ko so romanisti – profesorji francoščine proti takšni politiki poleti 1945 protestirali, ni znano, da bi kdo nastopil v bran "jezika okupatorja", čeprav je bil ta še vedno močno zastopan v strokovnih knjižnicah po vsej Sloveniji. V naslednjih letih je nemščina izpadla tudi iz kombinacij za izbirni drugi tuji jezik, tako da sta bila v učnem načrtu za gimnazije za šolsko leto 1947/48 na tem mestu omenjena le še angleščina in francoščina.¹⁷

Do odločilne spremembe v odnosu do nemškega jezika je prišlo po informbirojevskem sporu med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, ko je ruščina izgubila dotlej privilegiran položaj in je bila v učnih načrtih izenačena z ostalimi tujimi jeziki. Ministrstvo za prosveto se je tedaj že dosti bolj oziralo na stvarne razmere in je avgusta 1950 razdelilo ozemlje Slovenije na rajone in vsakemu od njih z ozirom na količino in vrsto učiteljskega kadra za tuje jezike določilo skupino tujih jezikov in med njimi so lahko dijaki izbirali tiste, ki se jih bodo učili.¹⁸

14 Sejni zapiski Ljudske skupščine LR Slovenije, 4. sklic, knjiga 8. Ljubljana 1960, 341–342.

15 Glej npr.: Začasni učni načrt na gimnazijah in klasičnih gimnazijah Slovenije za šolsko leto 1945–1946. Celje, DZS 1945.

16 AS 231, §. 41, 9347/1–45.

17 Vestnik Ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije, Priloga k 12. številki z dne 13. septembra 1947, str. 1.

18 AS 231, §. 159, 3350/2–50.

Zaradi težav pri delu je več šolskih ravnateljstev poskušalo dobiti od pristojnega ministrstva za prosveto dovoljenje za spremembo oziroma za uvedbo jezika, ki naj ga prvotno ne bi imeli na učnem programu. Te intervencije nam pravzaprav kažejo, kakšen je bil dejanski položaj pri poučevanju in kateri jeziki so imeli zaradi ustreznega kadra boljše pogoje za poučevanje. Med prošnjami so bile najpogostejše tiste, ko so ravnateljstva zaprosila za poučevanje nemškega jezika. Nižja gimnazija Velike Lašče naj bi tako, denimo, po prvotnem razporedu imela v učnem načrtu med tujimi jeziki tudi ruščino, saj je okraj Grosuplje sodil v rajon s skupino tujih jezikov ruščina, nemščina, francoščina. Toda ravnateljstvo gimnazije je v začetku septembra 1950 zaprosilo za dovoljenje, da na njihovi šoli poučujejo le nemščino, ne pa tudi ruščine, saj so imeli za nemščino dobrega učitelja, učitelja ruščine pa sploh niso imeli. Ministrstvo za prosveto je odobrilo spremembo.¹⁹

Ponekod so učni načrti spremenili kar brez odobritve pristojnega ministrstva. Tako je npr. lokalna prosvetna oblast iz Poljčan 23. septembra 1950 ministrstvu poročala, da so "na novoustanovljenih nižjih gimnazijah v Makolah in Oplotnici (pa so) namesto ruščine uvedli nemščino kot obvezen tuj jezik, ker nimajo za poučevanje ruščine sposobnega kadra".²⁰ O sorodnih zamenjavah so jeseni 1950 poročala še številna okrajna poverjeništa za prosveto. Večinoma je šlo za zamenjavo ruskega jezika z drugimi jeziki, nemščino, angleščino ali francoščino.²¹

Do naslednje pomembnejše spremembe v odnosu do poučevanja nemškega jezika v Sloveniji je prišlo med šolsko reformo ob koncu petdesetih let. Za nameščanje učiteljev in profesorjev po novem ni bilo več pristojno šolsko ministrstvo, ki je dotlej z dekreti po službeni dolžnosti nameščalo ali premeščalo učitelje po šolah. Po tem, ko je bil aprila 1958 izdan pravilnik o izvajanju razpisov uslužbenskih mest za učno in vzgojno osebje, si je morala vsaka šola sama zagotoviti ustrezen kader.²² Po tem načelu so se začeli ravnati pred šolskim letom 1959/60. Za poučevanje tujih jezikov je to pomenilo, da so postali vsi jeziki iz nabora enakopravni oziroma da je bilo zgolj od prosvetnega kadra, ki ga je imela šola na razpolago, odvisno, kateri tuji jezik bodo uvrstili v učni načrt. V šolski reformi je bilo sprejeto načelo, da se učenci v višjih razredih osnovne šole (5.–8. razred, starostna stopnja približno 11 do 15 let) učijo en tuji jezik, gimnazijci (starostna stopnja 15 do 18 let) pa dva.

Ko je bil uveden sistem dokaj svobodne izbire tujih jezikov, ki je v modificirani obliki v veljavi še danes, je bila maja 1960 prvič po vojni opravljena anketa o znanju tujih jezikov med dijaki srednjih šol. Vzrok, da do tovrstnih preverjanj ni prihajalo že poprej in da so v Sloveniji spremljali le podatke o materinščini, je avtor analize pripisal tradicionalno negativnemu predznaku pojma občevalnega jezika pri Slovencih: "Zaradi posebnega pomena, ki ga je imel ta znak v času Avstrije, ko je koristil za majoriziranje manjših in nerazvitih, je dobil občevalni jezik pri nas pečat sredstva za asimilacijo našega življa tuji jezikovni skupini, zlasti ker je Avstrija štela jezikovno pripadnost kot pripadnost neki narodnosti." Anketa je pokazala, da so najbolje obvladali nemški jezik srednješolci, saj ga je znalo brati 58 odstotkov anketiranih, sledila je angleščina s 43,7 odstotka, na tretjem mestu je bila francoščina s 34,4 odstotka, ki pa jo je obvladalo največ gimnazijcev (71,5 odstotka nasproti 56,4 odstotka gimnazijcev, ki so obvladali nemščino), a jo je na skupno tretje mesto izrinilo skorajda absolutno nepoznavanje francoskega jezika med dijaki na drugih srednjih šolah. Ostali tuji jeziki so bili zastopani le z

¹⁹ AS 231, š. 159, 3332/9–50.

²⁰ AS 231, š. 159, 3687/10–50.

²¹ AS 231, š. 159, 3687–50.

²² Objave Sveta za šolstvo LRS, Sveta za kulturo in prosveto LRS, Sveta za znanost LRS, Zavoda za proučevanje šolstva LRS, IX, št. 2, 1. 5. 1958.

nekaj odstotki, med temi tudi ruščina, ki je imela še pred desetletjem v učnih načrtih privilegiran položaj. Nemščina ni več izgubljala visokega položaja zaradi političnih naziranj, da gre za "jezik okupatorja", temveč zaradi manjšega zanimanja mladostnikov, saj se je v obdobju razmaha popularne kulture in rock'n'rolla med mladimi bistveno povečal interes za učenje angleškega jezika. Na lestvici najbolj priljubljenih šolskih predmetov srednješolcev je bila med tujimi jeziki že leta 1960 najvišje angleščina (6,7 odstotka vprašanih), ki je daleč prekašala francoščino (3,7 odstotka) in nemščino (3 odstotke).²³

Na večini slovenskih osnovnih šol se je po šolski reformi kot tuji jezik močneje udomačila angleščina, nemščina pa je bila druga po številu osnovnošolcev, ki so se je učili. Na gimnaziji so učenci poleg jezika, ki so se ga učili že v osnovni šoli, izbrali še enega, in sicer angleščino, nemščino, francoščino ali ruščino, ponekod pa je bila lahko izbira nekoliko drugačna (na Primorskem je bila npr. močneje zastopana italijanščina). Vsekakor se je nemški jezik po spremembah v petdesetih letih vnovič močneje utrdil v slovenskem šolskem sistemu. Nikoli več ni sicer dosegel veljave, ki jo je imel pred desetletji, toda po številu učencev in dijakov, ki so se ga učili, je v slovenskem šolskem sistemu za angleščino postal drugi tuji jezik.

Krepitev kulturnih stikov v šestdesetih letih

Po ohladitvi stikov med Jugoslavijo in Avstrijo ob koncu petdesetih let so se ti vnovič začeli krepiti po obisku avstrijske kulturne delegacije v Jugoslaviji maja 1961. Poleg že obstoječe izmenjave so se začeli dogovarjati še o novih možnostih sodelovanja. Jugoslovanska vlada je v poročilih že opozarjala, da pri teh odnosih najintezivnejši stiki potekajo med Slovenijo in njenima sosednjima avstrijskima deželama Koroško in Štajersko. Poleg izmenjave umetniških ustanov in del so na pogovorih odprli tudi vprašanje sistema štipendiranja jugoslovanskih in avstrijskih študentov in strokovnjakov, čemur so v naslednjih letih sledili tudi prvi konkretni koraki. Avstrijsko društvo za literaturo je leta 1964 dodelilo štiri enomesečne štipendije slovenskim študentom germanistike, leta 1965 pa je prišlo do izmenjave študentov dunajskega konservatorija in ljubljanske Akademije za glasbo. Slovenski kandidati pa so lahko kandidirali še pri štipendijah, ki so bile v domeni dogovorov Komisije za kulturne zveze s tujino.²⁴

Kulturno sodelovanje se je sredi šestdesetih let razbohotilo na vseh področjih. Že ob koncu petdesetih let so začeli v slovenščini izhajati številni prevodi del avstrijskih avtorjev. Med imeni so prednjačili Zweig, Werfel, Kafka, Rilke, Kugy itd. Leta 1960 so na Dunaju priredili večer jugoslovanske dramatike, na katerem je bil od slovenskih avtorjev zastopan Dominik Smole z *Antigono*. Na Dunaju in v Gradcu je bila leta 1961 razstava sodobne jugoslovanske grafike, leta 1965 sta na Dunaju gostovala ljubljanska filharmonija in Igor Ozim. Zelo tesni so postali odnosi Slovenije z obmejnima deželama Koroško in Štajersko, tako da so bili slovenski umetniki in znanstveniki že kar redni gosti v Celovcu, Gradcu in nekaterih manjših mestih za mejo. Slovenska filharmonija in ljubljanska opera sta kar redno nastopali v Celovcu, filharmonija pa je leta 1961 priredila še štiri koncerte po manjših koroških mestih. Tudi likovne razstave se niso ustavljale zgolj v večjih mestih, temveč so se slovenski likovni umetniki predstavili tudi v Beljaku (1960), Spitalu (1962) itd. Gostovanja je vračala zlasti celovška opera z nastopi v Ljubljani, pogosti pa so bili tudi koncerti pevskih zborov in solistov. V Ljubljani so organizirali več razstav koroških likovnih umetnikov, slovenski pa so se predstavili na samostojnih raz-

23 Živko Šifrer, Znanje jezikov po srednjih šolah. Prikazi in študije, VI, št. 5, maja 1960, 10–12.

24 Odnosi Jugoslavije i Austrije. Jugoslovanski pregled, X, 1966, št. 4, 160.

stavah v Celovcu (1961 – Riko Debenjak, 1962 – Janez Bernik in Franc Slana, 1963 – Jože Horvat-Jaki in Vlado Makuc itd.). Okrepili so se tudi stiki med Celovcem in Mariborom, zlasti z izmenjavo opernih prireditev, a je bil Maribor v posameznih obdobjih bolj osredotočen na izmenjavo z Gradcem. Tam je bila leta 1963 tudi večja predstavitev modernega slovenskega kulturnega ustvarjanja, v okviru katerega je bila odprta razstava slovenskega slikarstva in grafike, nastopili so Slovenski oktet, Lutkovno gledališče iz Ljubljane in gledališka akademija, pripravili pa so še nekaj predavanj o Sloveniji.

Poleg stikov, ki so potekali s posredovanjem ali sodelovanjem državnih organov, so se v šestdesetih letih vse bolj krepili tudi neposredni stiki med avstrijskimi in slovenskimi znanstveniki in umetniki. Na likovnem področju je od slovenskih prireditev po svetu širok odmev dosegla Forma viva v Kostanjevici in nato še po drugih slovenskih krajih. Idejo sta v Slovenijo prinesla Janez Lenassi in Jakob Savinšek, ki sta leta 1959 in 1960 obiskala prve mednarodne kiparske simpozije v St. Margarethnu v Avstriji. Savinšek je nato dal jeseni 1960 idejo za podobno prireditev v Kostanjevici, ki je na lokalni ravni naletela na pozitiven odmev, težave organizacijske narave pa so se pokazale ob vprašanju mecenstva. V Avstriji je takšno prireditev financiral zlasti zasebni kapital, kaj podobnega pa v socialistični družbi ni bilo mogoče pričakovati. Kljub pomislekom so nato pristopili k organizaciji vsakoletnih poletnih delovnih srečanj kiparjev (prvo je bilo avgusta in septembra 1961), ki so svoja dela prepustili organizatorjem za razstave na prostem. V naslednjih letih so se na tovrstnih likovnih delavnicah družili ustvarjalci iz številnih držav z vseh celin sveta.²⁵

Do podobnega sodelovanja slovenskih in avstrijskih ustvarjalcev je prišlo tudi med pisatelji, saj so bili Avstrijci ob Čehih in Slovakah sredi šestdesetih let med prvimi, ki so sprejeli izziv sodelovanja na vsakoletnih srečanjih slovenskega PEN-a, sprva (v letih 1968 do 1976) v Piranu, po preselitvi na Bled leta 1977 pa se je zanje v mednarodnih pisateljskih krogih uveljavilo ime blejska srečanja. Avstrijski pisatelji so bili na njihov redni gosti in običajno med številneje zastopanimi delegacijami.²⁶

Strokovnjaki iz Avstrije so bili tudi med rednimi gosti na seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, ki ga je začel leta 1965 prireditelj Oddelek za slovanske jezike in književnost Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Organizatorji so hoteli izboljšati poučevanje in poznavanje slovenskega jezika na tujih znanstvenih ustanovah in okrepiti strokovne stike s slovenskimi strokovnjaki v zamejstvu in tujini. Tudi po zaslugi koroških Slovencev je bila avstrijska delegacija običajno med najbolj številno zastopanimi na seminarjih, ki so običajno v prvi polovici julija v Ljubljani. Ta strokovna srečanja so pripomogla tudi k širjenju lektoratov slovenskega jezika na tujih univerzah.²⁷

Avstrijski in slovenski humanisti, zlasti zgodovinarji so se od leta 1969 redno letno sestajali na kulturnozgodovinskem simpoziju Mogersdorf (Modinci); prvo srečanje je bilo na Gradiščanskem v Avstriji. Iz Avstrije je članica simpozija poleg Gradiščanske še Štajerska, iz Madžarske Železna županija, iz Jugoslavije pa sta to bili Slovenija in

25 Aleš Gabrič, Kulturni razcvet Kostanjevice na Krki v 20. stoletju. V: Smrekar, Andrej (ur). Vekov tek. Kostanjevica na Krki 1252–2002. Zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta. Kostanjevica na Krki, Krajevna skupnost, organizacijski odbor za praznovanje 750. obletnice prve listinske omembe mesta 2003 (dalje: Gabrič, Kulturni razcvet Kostanjevice na Krki v 20. stoletju), 575.

26 Več glej: Thirty years of the Bled meetings = Trideset let Blejskih srečanj. Ljubljana, Slovenski PEN 1997 (dalje: Thirty years of the Bled meetings).

27 Glej zbornike: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete; Alenka Logar-Pleško, Bibliografsko kazalo seminarjskih zbornikov (XXVI–XXX). Zbornik predavanj / XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 27. 6.–16. 7. 1994. Ljubljana, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete 1994, 345–359.

Hrvaška. Nosilec dejavnosti na slovenski strani je postala Univerza v Mariboru. Vsako leto je simpozij organizirala druga članica, referenti pa so bili enakomerno razdeljeni med člane.

Za vse omenjene mednarodne prireditve, ki so nastale kot plod neposrednega sodelovanja zainteresiranih strokovnjakov, velja, da so bila prava osvežitev v bipolarno razdeljeni Evropi. Srečanja umetnikov ali znanstvenikov z obeh strani železne zavese na odprtih debatah v šestdesetih letih sploh niso bila nekaj samo po sebi umevnega, "pre-pustnost" slovenskih/jugoslovanskih meja na stiku držav s komunistično oblastjo in z demokracijo zahodnega tipa pa je bila kot nalašč za tovrstna srečevanja. Zato so imeli organizatorji tovrstnih prireditev občasno tudi težave s to ali ono oblastjo, ki ni bila naklonjena "propagiranju" njej škodljivih želja. Prestolnica Forma vive Kostanjevica npr. ni imela težav pri izvajanju vsakoletnih simpozijev, so pa njeni neutrudni organizatorji naleteli na težavo, ko so poskušali prvič po vojni na Slovenskem predstaviti dela slovenskega slikarja, ki je leta 1945 emigriral in nato živel na avstrijskem Koroškem. Razstava Franceta Goršeta, ki naj bi bila julija in avgusta 1972, je bila že pripravljena in postavljena, stiskan tudi katalog, nato pa je bila po politični intervenciji prepovedana. Ekspozite so nato kostanjeviški organizatorji zapakirali in jih poslali nazaj v Avstrijo.²⁸

Na srečanjih slovenskega PEN-a, ko so bila ta še v Piranu, pa se je npr. zapletlo leta 1971 v zvezi s prihodom avstrijskega esejista Ernsta Fischerja. Po tem, ko ga je na kongresu sovjetske komunistične partije napadel sam Nikolaj Brežnjev, je bil skeptičen do predvidenega obiska srečanja v Piranu: "Jaz osebno sem do tega ravnodušen," je pisal prijateljici Miri Mihelič, predsednici slovenskega PEN-a in gonilni sili dogajanja, "toda vaša dežela je v težavnem položaju in ker bo kongres večji, kakor sem prvotno domneval, in bodo navzoči delegati iz dežel ljudske demokracije, je mogoče, da bi na primer delegat iz DDR protestiral zoper mojo navzočnost, kar ne bi bilo neprijetno zame, temveč za vas." Miheličeva je zavrgla takšne pomisleke, pisala Fischerju, da mora obvezno priti, posledica pa je bila, kot je napisala Miheličeva v spominih, da "nista pa prišla delegata iz DDR, ki sta se bila najavila."²⁹

Šestdeseta leta so bila nedvomno vzpodbudna za razmah živahnih kulturnih stikov. Zaradi tedaj zelo sproščenega političnega ozračja v Jugoslaviji je imela le-ta na široko odprta vrata tako za sodelovanje z vzhodnimi kot zahodnimi državami.

Podpis dveh sporazumov o sodelovanju leta 1972

Čeprav je naraščalo neposredno sodelovanje zainteresiranih kulturnih ustanov, so bili za te obvezujoči tudi dvostranski ali mednarodni sporazumi o kulturnem, znanstvenem in tehničnem sodelovanju, ki jih je Jugoslavija intenzivno podpisovala s številnimi državami. Tudi pri tem je sledila svoji temeljni zunanjepolitični orientaciji, ki je dajala prednost manj razvitim državam in državam v razvoju, sodelavkam iz gibanja ne-uvrščenih. To je bilo vidno tudi v številu podpisanih dvostranskih sporazumov o znanstvenotehničnem sodelovanju. Do leta 1980 je Jugoslavija podpisala 75 tovrstnih sporazumov z državami v razvoju (največ afriškimi in arabskimi), 18 z razvitimi evropskimi in zunajevropskimi državami in 7 z vzhodnoevropskimi socialističnimi državami.³⁰

²⁸ Gabrič, *Kulturni razcvet Kostanjevice na Krki v 20. stoletju*, 576.

²⁹ *Thirty years of the Bled meetings*, 50.

³⁰ Poročilo o znanstvenotehničnem, prosvetnem in kulturnem sodelovanju SR Slovenije s tujino v letu 1980 (ur. Anica Čadež). Ljubljana, Zavod SRS za mednarodno znanstveno, tehnično, prosvetno in kulturno sodelovanje, 1981, 15 (dalje: Poročilo o ... sodelovanju ... v letu).

Če upoštevamo že doseženo visoko raven kulturnega sodelovanja med Jugoslavijo/Slovenijo in Avstrijo, bi lahko dejali, da je bil kulturni sporazum z Avstrijo podpisan relativno pozno. Avstrija je bila namreč 54. država, s katero je Jugoslavija podpisala tovrstni sporazum.³¹

Že podatek o relativno majhnem številu podpisanih sporazumov z državami zahodne demokracije nas opozarja, da gre pri tem za drugačen problem. Zahodne države namreč niso bile naklonjene podpisovanju sporazumov, ki bi posegali v samostojnost in odločanje ustanov, ki v političnem sistemu zahodne demokracije uživajo avtonomnost pri načrtovanju dela, torej tudi pri načrtovanju sodelovanja na mednarodni ravni. Večina sporazumov, podpisanih z zahodnimi državami, je bila zato manj obvezujoča, bolj nedorečena in pogosto bolj izraz dobre volje kot pa konkretnih načrtov. Vlade zahodnih držav so trdile, da njihova država ne more predpisati umetniškimi in znanstvenim ustanovam, kaj morajo uvrstiti v program, temveč se morajo o obsegu sodelovanja dogovarjati neposredno vodstva tovrstnih ustanov. Avstrija je, sledeč tovrstnim naziranjem, podpisala bistveno manj sporazumov o kulturnem, znanstvenem ali prosvetnem sodelovanju kot Jugoslavija. Slovenska stran je zato večkrat (neupravičeno) zapisala, da je obseg kulturnega sodelovanja s posameznimi državami manjši, kot bi lahko bil, ker vlade nekaterih držav ne odgovarjajo vselej na ponudbe jugoslovanske/slovenske strani o odpiranju novih možnosti.

Na spreminjanje odnosov v dvostranskih kulturnih stikih je pomembno vplival še en dejavnik, ki ga nikakor ne smemo prezreti. To so bile notranjepolitične spremembe v Jugoslaviji v šestdesetih letih. Obdobje t. i. partijskega liberalizma je pustilo sledove tudi v sproščenejšem kulturnem ozračju, saj država ni več posegala v vsako malenkost in ni neposrednega navezovanja sodelovanja s tujimi partnerji brez posredovanja državnih organov imela za "sumljivega" ali "protidržavnega". Po drugi strani pa je bila Jugoslavija od šestdesetih let vse bolj decentralizirana, tako da so številne pristojnosti od zveznih prehajale na republiško ali celo lokalno raven odločanja. Še posebno je bilo to opazno na področjih, kjer je bila že v ustavi definirana republiška pristojnost, to pa je, kot je bilo že omenjeno, veljalo tudi za znanstveno, prosvetno in kulturno področje.

Povečevanje pristojnosti republiških upravnih organov na kulturnem področju se je kazalo v rasti pomena osrednjega slovenskega organa za mednarodno sodelovanje na sprva tehničnem in kasneje še drugih področjih. Pri izvršnem svetu skupščine Slovenije (slovenski vladi) so imeli najprej le urad brez pravih pristojnosti. Po sprejetju ustave leta 1963 je bil iz njega oblikovan Zavod SR Slovenije za mednarodno tehnično sodelovanje – ZAMTES. Po preoblikovanju ustavnega sistema sredi sedemdesetih let so zavodu leta 1976 razširili področje delovanja še na mednarodno prosvetno in kulturno sodelovanje.

Leta 1980 je bil po tedaj sprejeti zakonodaji oblikovan Zavod SR Slovenije za mednarodno znanstveno, tehnično, prosvetno in kulturno sodelovanje. Šele po tej spremembi je začel zavod bolj pozorno spremljati tudi mednarodno sodelovanje tistih ustanov, ki so neposredno navezovalе stike s tujimi partnerji in pri katerih država oziroma njeni vladni organi niso bili posredniki. Šele s tem preoblikovanjem je nek osrednji slovenski državni organ dobil nekoliko bolj podrobno sliko o obsegu in pomenu mednarodnih stikov slovenskih znanstvenih in kulturnih ustanov s sorodnimi tujimi partnerji. Vendar je treba tudi za ta čas opozoriti, da je Zavod za mednarodno znanstveno, tehnično, prosvetno in kulturno sodelovanje v svojih poročilih sam večkrat poudaril, da ta niso popolna, ker nimajo podatkov za vso izmenjavo, ki poteka neposredno med zainteresiranimi partnerji brez posredovanja države. Poleg tega tudi niso spremljali prireditev, ki so jih tedanje

31 Prosvetno-kulturna saradnja Jugoslavije s inostranstvom. Jugoslovanski pregled, XXII, št. 1, januar 1978, 18.

slovenske oblasti še šteje kot "politično sumljive", saj je te bolj kot pristojni šolski, kulturni ali znanstveni vladni resorji spremljalo notranje ministrstvo.

Avstrija in Jugoslavija sta sporazuma o sodelovanju podpisali ob obisku jugoslovanske delegacije pod vodstvom predsednika Zveznega izvršnega sveta Džemala Bijedića na Dunaju od 12. do 15. aprila 1972. 14. aprila sta bila podpisana tudi sporazum o gospodarskem, industrijskem in tehničnem sodelovanju ter sporazum o sodelovanju v kulturi, znanosti in izobraževanju.³²

Sporazum med Jugoslavijo in Avstrijo o gospodarskem, industrijskem in tehničnem sodelovanju je imel šest členov. Zapisal je pravzaprav tisto, kar je med zainteresiranimi ustanovami lahko že potekalo, le da so dodali še obljubo obeh vlad, da bosta tovrstno sodelovanje pospeševali. Ob gospodarskem sodelovanju so predvideli še tehnično (tehnološko) izmenjavo strokovnjakov in izvedencev, tehničnih informacij, odstopanje patentov in licenc, izmenjavo strokovne literature, organiziranje tečajev, seminarjev, strokovnih konferenc itd. Za načrtovanje je bila zadolžena posebna jugoslovansko-avstrijska komisija, ki je morala predloge pošiljati vladama obeh držav.³³

Sporazum o kulturnem sodelovanju je v 22 členih bolj zarisal možna področja sodelovanja, ni pa navajal konkretnjših akcij. Tudi ta sporazum je omenjal področja, kjer je sodelovanje že potekalo, npr. izmenjavo znanstvenikov, lektorjev, štipendiranje, sodelovanje univerz, izmenjavo razstav, glasbenih umetnikov, gostovanj, uporabo arhivov itd. Sporazum je bil bolj osnova za nadaljnje sporazume, ki so bili nato podpisani v letih 1974, 1977 in 1980 in so nekoliko konkretnje zapisali akcije sodelovanja in imena sodelavcev.³⁴

Sporazuma sta nastala na jugoslovansko pobudo. Sodelovanju Slovenije z Avstrijo sta dala meddržavna sporazuma – da se je na smernicah še okrepilo – nov zagon, toda bolj kot sporazuma so na sodelovanje vplivali neposredni stiki in dogovori med zainteresiranimi ustanovami. To je na slovenski strani potrdil tudi pristojni zavod ZAMTES, ko je v letno poročilo za leto 1981 zapisal, da "sodelovanje z Avstrijo pa poteka pretežno izven programa, predvsem na osnovi neposrednih stikov med slovenskimi in avstrijskimi organizacijami in inštitucijami".³⁵

Ob poglobljanju jugoslovanskih ekonomskih težav ob koncu sedemdesetih in v začetku osemdesetih let je raven sodelovanja z razvitimi zahodnoevropskimi državami na splošno nazadovala, kar je jugoslovanska/slovenska stran v glavnem pripisovala nezainteresiranosti zahodnih partnerjev za sodelovanje z našimi strokovnjaki. Kot boleče dejstvo je Zavod v poročilo za leto 1980 zapisal, da tudi sodelovanje s sosedi ne kaže drugačnih trendov, "pri čemer kažeta Italija in Avstrija še manj pripravljenosti za sodelovanje, kot nekatere druge razvite države".³⁶

Toda to je morda veljalo le za skupne kulturne akcije, kjer je bila organizatorica ali posrednica država, ne pa tudi za akcije, ki so bile plod neposrednega sodelovanja strokovnjakov z obeh strani meje, saj je npr. v poročilu o avstrijsko-jugoslovanskih odnosih iz leta 1984 omenjeno, da je bilo v obdobju 1981–83 po uradnih poteh izmenjenih 18 strokovnjakov v obeh smereh, da pa je v istem času samo Slovenija zabeležila 13-krat večjo izmenjavo strokovnjakov.³⁷ Še en dokaz več, da je večina sodelovanja potekala zunaj okvira meddržavnega sporazuma ali pa na njegovi osnovi brez posredovanja državnih organov.

³² Delo, 15. 4. 1972, 5; Delo, 16. 4. 1972, 1.

³³ UL SFRJ – Mednarodne pogodbe in drugi sporazumi, 27. 9. 1973, št. 51, 214–215.

³⁴ Weilguni, Österreichisch-jugoslawische Kulturbeziehungen, 21–38.

³⁵ Poročilo o ... sodelovanju ... v letu 1981, 60.

³⁶ Poročilo o ... sodelovanju ... v letu 1980, 17.

³⁷ Odnosi Jugoslavije i Austrije 1966-1984. Jugoslovanski pregled, XXVIII, št. 11–12, 29.

Po krizi v dvostranskih avstrijsko-jugoslovanskih odnosih po letu 1972, ki se je pokazala tudi v padcu gostovanj na obeh straneh meje, je do ponovnega vzpona prišlo v drugi polovici sedemdesetih let.

Znanstveno-tehnično, kulturno in prosvetno sodelovanje s tujino se ni enakomerno krepilo na vseh področjih in z vsemi državami. Tako kot pri sodelovanju z drugimi državami so dali sporazumi nov zagon tudi kulturnemu sodelovanju z Avstrijo, ki pa je bilo na nekaterih področjih uspešnejše, na drugih pa je zaostajalo za pričakovanji. Upoštevati je tudi treba, da so se Slovenci in Avstrijci že poprej dobro poznali in sodelovali, zato do pretresljivih novosti tudi deklarativne izjave in pogodbe ne morejo pripeljati.

Sodelovanje po podpisu sporazumov po posameznih področjih

Znanstveno-tehnično sodelovanje

Še najbolj so podpisi sporazumov vplivali na poglobitev sodelovanja na znanstveno-tehničnem področju. Skupni projekti so nastali zaradi neposrednega interesa obeh strani, zlasti pri posodabljanju ali uvajanju novih proizvodov ali tehnologij v proizvodne procese. Naj omenimo le nekatere, ki so potekali več let in pri katerih sta bili zelo zainteresirani tako jugoslovanska/slovenska kot avstrijska stran.

Jugoslavija in Avstrija sta si prizadevali za načrtno izrabo večjih rek, ki tečeta skozi obe državi, Drave in Mure. Sodelovanje je potekalo v avstrijsko-jugoslovanski komisiji za Muro in Dravo. Na slovenski strani je bil glavni izvrševalec dogovorjenih nalog Hidrometeorološki zavod Slovenije. Skupaj z avstrijskimi partnerji so sodelovali pri meritvah vodostaja, pretoka in kvalitete voda, pripravljali pa so tudi analize za energetsko izrabo reke Mure.

Močno je bilo sodelovanje med znanstveniki s kemijskega področja; šlo je za več skupnih projektov, katerih nosilca sta bila na slovenski strani Kemijski inštitut Boris Kidrič ter Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani. Sodelovanje med usposobljenimi znanstvenimi ustanovami so v več primerih narekovala potrebe (npr. sodelovanje veterinarjev pri proučevanju bolezni gamsov na obeh straneh Karavank), v nekaterih primerih pa je šlo za skupne raziskave za potrebe proizvodnje (npr. raziskave herbicidov, ki so jih opravili v Tovarni dušika Ruše ter Chemie Linz in jih nato uvedli v proizvodnjo v Rušah). Veliko institucij pa je sodelovalo z bolj posrednimi oblikami, kot so izmenjava literature, sodelovanje na simpozijih, obiski strokovnjakov ipd.

Ob obisku avstrijske ministrice za znanost dr. Herte Firnbergove v Ljubljani je bila novembra 1981 podpisana pogodba o sodelovanju na področju energetike, elektronike, informatike in varstva okolja. S slovenske strani je bil nosilec sodelovanja Inštitut Jožef Stefan, na avstrijski pa Avstrijska študijska družba za jedrsko energijo iz Seibersdorfa. Skupno delo so usmerili zlasti v raziskovanje jedrske varnosti v okolju, avtomatizacijo procesov in na standarde za merjenje radioaktivnosti. Leta 1982 so v Ljubljani pripravili posvetovanje na temo *Zagotavljanje jedrske varnosti v elektrarnah*.³⁸

Za Slovence je imela poseben pomen izmenjava lektorjev, torej slovenskih v tujini in tujih v Sloveniji. Pri tem je bila s slovenske strani posebna pozornost posvečena sosednjim državam, kar nam kaže tudi struktura razporeditve lektorjev slovenskega jezika na tujih univerzah (oziroma visokošolskih ustanovah); podatek je za študijsko leto 1982/83.

³⁸ Podatki o sodelovanju so večinoma povzeti po: Poročilo o ... sodelovanju ... v letu 1981, 60–62.

*Lektorji slovenskega jezika na tujih univerzah v študijskem letu 1982/83
(Poročilo o ... sodelovanju ... v letu 1982, str. 224)*

Država	Ustanove z lektorati
Avstrija	2
Češkoslovaška	1
Francija	1
Italija	2
Madžarska	2
NDR	1
Poljska	1
Sovjetska zveza	1
Velika Britanija	1
ZDA	1
10 držav	13 lektoratov

Pošiljanje lektorjev v sosednje države je bilo za Slovence pomembno predvsem zaradi poučevanja učiteljev na manjšinskih šolah v zamejstvu. Zato je imela Slovenija v treh sosednjih državah po dva lektorata, po enega na eni od osrednjih univerz in drugega na najbližji visokošolski ustanovi za mejo. Po pogodbah med Filozofsko fakulteto v Ljubljani in univerzama v Gradcu in Celovcu je ljubljanska Filozofska fakulteta poskrbela za slovenista za lektorat na tamkajšnjih slavističnih oddelkih. K temu pa moramo dodati še močne slavistične katedre na avstrijskih univerzah, ki so dosti starejšega datuma.

Tok strokovnjakov v drugo smer kaže, da Avstrija v Sloveniji ni uživala takšnega "privilegija". Njeni strokovnjaki so bili zaradi dejstva, da nemščino govorijo v več državah, le eni izmed kandidatov za lektorje nemščine na slovenskih visokošolskih ustanovah. V istem študijskem letu so v Sloveniji delovali lektorji iz sledečih držav:

*Tuji lektorji v Sloveniji v študijskem letu 1982/83
(Poročilo o ... sodelovanju ... v letu 1982, str. 224)*

Država	Lektorjev
Avstrija	1
Češkoslovaška	1
Francija	3
Italija	1
Madžarska	2
NDR	1
ZR Nemčija	1
Poljska	1
Romunija	1
Sovjetska zveza	1
Španija	1
Švedska	1
Velika Britanija	1
13 držav	19 lektorjev

Nemščina je imela sicer pomembno vlogo na slovenskih visokošolskih ustanovah, saj so to leto v Sloveniji delovali kar trije lektorji nemškega jezika, kar je bilo, ob lektorjih francoščine, največ. Toda v Ljubljani sta to delo opravljala po en lektor iz obeh nemških držav, ZRN in NDR, medtem ko je lektorat na Univerzi v Mariboru zasedal avstrijski strokovnjak. V naslednjih letih pa podatka o avstrijskem lektorju ne zasledimo več. Pri izmenjavi lektorjev na univerzah sosednje države so imeli slovenski strokovnjaki vsekakor prednost.

Sodelovanje med univerzami se ni omejevalo le na izmenjavo lektorjev. Obe slovenski univerzi sta imeli podpisane pogodbe o sodelovanju s sebi najbližjima avstrijskima univerzama. Univerza v Ljubljani je tako imela podpisan sporazum z Univerzo v Celovcu, Univerza v Mariboru pa z Univerzo v Gradcu. Pozabiti pa ne smemo tudi na utečeno sodelovanje z visokošolskimi ustanovami na Dunaju, ki je bil že stoletja privlačen cilj slovenskih intelektualcev.

Najbolj dolgotrajno znanstveno sodelovanje so razvili na področjih, ki so Slovence in Avstrijce povezovali že od nekdaj – Slovenija je bila nekoč del avstrijske monarhije, slovenski jezik so začeli kot prvi že v 19. stoletju znanstveno raziskovati (še preden je bila ustanovljena ljubljanska univerza) na avstrijskih univerzah. Zato je bilo še posebno bogato sodelovanje med jezikoslovci in zgodovinarji.

Avstrijski slavisti so bili redni gosti na poletnem seminarju slovenskega jezika, ki poteka od leta 1965. Veliko, tudi več kot polovica, jih je bila običajno s Koroške, od koder so prihajali pripadniki slovenske manjšine v Avstriji. Kot država je bila tako Avstrija (ob Italiji s prav tako močno udeležbo slušateljev slovenske manjšine) pri vrhu števila obiskovalcev na tem največjem rednem strokovnem tečaju slovenščine za tuje slušatelje; na tem mestu bi ostala tudi, če bi odšteli slovenske zamejce iz Koroške.

Slovenija je bila zainteresirana, da bi v okviru dvostranskega sodelovanja pomagala slovenskim šolam v Avstriji. Po določbah meddržavnega programa je Deželni šolski svet Koroške leta 1980 prvič izbral učitelje slovenskih manjšinskih šol, ki so se aprila 1980 udeležili seminarja v Ajdovščini. Ob tem je Slovenijo obiskala tudi delegacija koroškega deželne šolskega sveta, kjer so jo seznanili z izkušnjami dvojezičnega šolstva na mešanem slovensko-madžarskem območju v Pomurju.³⁹ Seminarji za učitelje dvojezičnih šol na Koroškem in za profesorje Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu so nato redno potekali v različnih krajih po Sloveniji (podobne seminarje je slovenska stran pripravila tudi za učitelje na slovenskih manjšinskih šolah v Italiji in na Madžarskem).

Na drugih področjih je bila izmenjava šibkejša. Slovenski in avstrijski strokovnjaki so se zaradi bližine srečevali na številnih simpozijih ali mednarodnih konferencah v eni ali drugi državi, saj je bila Avstrija med tistimi državami, ki jih je za krajši čas (simpoziji, srečanja, predavanja, gostovanja) obiskalo največ slovenskih znanstvenikov. Manj pa je bilo izmenjave strokovnjakov za daljše časovno obdobje. Slovenski znanstveniki so izkoriščali štipendije številnih tujih držav za izpopolnjevanje in specializacije in bili, npr. v letih 1980 in 1981, na daljših študijih v 17 državah, med njimi pa Avstrije ni bilo.

Sodelovanje med univerzami se je še okrepilo po ustanovitvi Delovne skupnosti Alpe-Jadran. Pri njej je bila oblikovana rektorska konferenca, katere članice so bile na jugoslovanski strani štiri hrvaške in obe slovenski univerzi, na avstrijski pa se jim je pridružilo šest visokošolskih organizacij. Prva rektorska konferenca, na kateri so se dogovarjali o oblikah konkretnjšega znanstvenega sodelovanja, je bila junija 1979 na Univerzi v Gradcu.⁴⁰

³⁹ Poročilo o ... sodelovanju ... v letu 1981, 103–104.

⁴⁰ Ta in sledeči pregledi so povzeti po: Poročilo o ... sodelovanju ... v letu ..., ki so redno izhajali v prvi polovici osemdesetih let.

Besedna umetnost

Književniki obeh strani so se najbolj redno srečevali na mednarodnih pisateljskih srečanjih na Bledu, pri katerih so bili, kot sem že omenil, Avstrijci prisotni od samega začetka. Zaradi pogostosti prevajanja literature enega naroda v jezik drugega so bili na predstavitvah del pogosti tudi stiki med prevajalci in literati. V Sloveniji so prevode nemških del izdajale vse večje slovenske založbe, na avstrijski strani pa je treba pri tem omeniti zlasti slovenske založbe, Mohorjevo družbo, Založbo Drava in Založbo Wieser, ki so skrbele za izdajanje knjig za slovensko manjšino, v Avstriji pa tudi za predstavljanje slovenske literature nemško govorečemu bralstvu. Poleg tega so omenjene založbe pri izdajanju ali promociji slovenske literature pripravile skupne akcije z založbami v Sloveniji.

V slovenščino so bila prevedena številna dela avstrijskih avtorjev; med temi največkrat Stefan Zweig, Franz Kafka, Franz Werfel, Georg Trakl, Joseph Roth, Rainer Maria Rilke, Peter Handke, Julius Kugy, Vicki Baum itd. Primerjave nekoliko otežuje že omenjeno dejstvo, da so v statistikah v Jugoslaviji pod nemško literaturo skupaj upoštevani pisci iz obeh nemških držav, Avstrije in dela Švice in da pri statistikah o prevodih del jugoslovanskih avtorjev v tujini niso posebej upoštevani jeziki izvornikov. Vsekakor pa je bila za Slovenijo nemščina pomembnejša kot za druge jugoslovanske narode. V naslednji tabeli je ponazorjeno število tiskanih knjig, prevedenih iz tujih književnosti v jezike jugoslovanskih narodov; upoštevanih je le tistih pet književnosti, iz katerih je bilo v letih 1945–1985 v Jugoslaviji prevedenih in izdanih več kot 1000 del.

V Jugoslaviji izdani prevodi knjig po književnostih, 1945–1984
(*Jugoslovanski pregled*, 1987, št. 10, str. 472)

Književnost	Prevodov v Jugoslaviji	Mesto v Jugoslaviji	Prevodov v Sloveniji	Mesto v Sloveniji
narodov Sovjetske zveze	3837	1.	509	5.
francoska	3627	2.	645	4.
ameriška	3023	3.	753	2.
angleška	2730	4.	686	3.
nemška	2332	5.	795	1.

Primerjava kaže, da so pokazali izdajatelji v Sloveniji več zanimanja za nemški jezik kot založbe v drugih delih Jugoslavije, kar nas ob upoštevanju tradicionalne kulturne navezanosti Slovencev na srednjeevropski germanski prostor in poznavanje nemškega jezika v Sloveniji ne sme presenečati.

Od konca sedemdesetih so bili stiki med slovenskimi in avstrijskimi književniki vse bolj pogosti. Aprila 1980 so v Ljubljani pripravili dneve avstrijske sodobne književnosti, na katerih se je predstavilo sedem avstrijskih sodobnih književnikov, ki so ob tem skupaj z avstrijskimi profesorji predavali študentom germanistike na ljubljanski Filozofski fakulteti. Oktobra naslednje leto pa je bilo srečanje književnikov na Dunaju, kjer je svoja dela bralo 6 slovenskih literatov, pri organizaciji pa sta na pomoč priskočili Centralna hranilnica na Dunaju in Ljubljanska banka. V manjšem obsegu so potekale še številne predstavitve književnosti enega naroda pri sosedih, zlasti ob predstavitvah novoizdanih prevodov. V Sloveniji so organizirali tudi literarne večere slovenskih literatov iz avstrijske Koroške.

Gledališki in glasbeni ansambli

Po zastoju kulturnega sodelovanja zaradi zaostitve odnosov med državama leta 1972 so se začeli slovenski ansambli vračati na gledališke deske v Avstriji, zlasti na Koroško, v drugi polovici sedemdesetih let. Leta 1976 je v Avstriji vnovič gostovala Slovenska filharmonija in se tja vračala še naslednja leta. Poleg obeh največjih slovenskih gledaliških hiš, SNG Ljubljana in Maribor, so v Avstriji v začetku osemdesetih let gostovala tudi manjša slovenska gledališča (Celjsko, Primorsko iz Nove Gorice, Mladinsko iz Ljubljane itd.). Slovenski ansambli so večkrat nastopili na prireditvi Štajerska jesen v Gradcu, na Koroškem, kjer živi slovenska manjšina, pa so večkrat gostovali tudi slovenski amaterski odri.

Iste značilnosti opazamo tudi pri nastopih slovenskih glasbenikov v Avstriji. Medtem ko so se najpomembnejši slovenski ansambli (Slovenska filharmonija, Simfonični orkester RTV Ljubljana, Slovenski oktet ...) predstavili tudi v osrednjih avstrijskih kulturnih središčih (Dunaj, Salzburg, Linz, Gradec itd.), je večina gostovanj manjših ansamblov in amaterskih skupin potekala na južnem delu Koroške, kjer so jim prisluhnili zlasti slovenski zamejci.

Gostovanj avstrijskih ansamblov v Sloveniji je bilo manj, a so bili avstrijski gostje še vedno med najštevilnejše zastopanimi tujimi umetniki v Sloveniji. Gostovanja gledališč niso bila redna, a so se posamična občasno predstavila na slovenskih gledaliških deskah. Na Borštnikovem srečanju leta 1985 sta se npr. kot gosta predstavila dva avstrijska gledališka ansambla, od 1. srečanja gledališč Alpe-Jadran leta 1985 pa so bili avstrijski gostje večkrat tudi v Novi Gorici, kjer so srečanja potekala. Več je bilo nastopov manjših glasbenih zasedb in solistov.

Avstrijski glasbeniki so bili redni gostje ljubljanskega festivala, dokaj redno pa so se avstrijski predstavniki udeleževali tudi mladinskega pevskega festivala v Celju.

Likovna umetnost

Sodelovanja na likovnem področju lahko razdelimo na več ravni. Slovenski slikarji so se namreč avstrijski javnosti predstavljali na skupnih razstavah jugoslovanske umetnosti, na razstavah slovenske umetnosti, na posamičnih razstavah, ali pa so sodelovali na regionalnih ali mednarodnih prireditvah. Nekatere bolj odmevne razstave slovenske likovne umetnosti so bile *Slovensko slikarstvo od baroka do impresionizma* (Celovec 1973), *Umetnost Gorenjske* (Celovec 1973), *Slovenski grafiki* (Linz 1977), *Slovenski impresionisti in njihovi predhodniki* (Dunaj 1979) itd. Razstave posameznih likovnih ustvarjalcev so bile zlasti na Koroškem, ni pa jih manjkalo tudi v drugih avstrijskih mestih. Likovni ustvarjalci z obeh strani so se srečevali tudi na regionalnih ali mednarodnih prireditvah. Slovenski likovniki so bili pogosto udeleženci mednarodnega slikarskega tedna na gradu Retzhof blizu Lipnice (od 1967). Isto leto so prvič pripravili tudi bialno likovno razstavo *Panonia*, ki je bila izmenično v treh deželah, Sloveniji, na Gradiščanskem in v Železni županiji (Madžarska).

Manj plodno sodelovanje kot v okviru delovne skupnosti Alpe-Jadran se je razvilo v okviru srečanj treh dežel, Slovenije, Koroške in Furlanije-Juljske krajine. Najbolj dolgotrajna prireditev je postala likovna razstava INTART, ki se je po postavitvi na enem mestu običajno selila še v državi drugih dveh sodelavk v okviru sodelovanja treh dežel. V Ljubljani je bila prvič leta 1969, v Celovcu 1971, v drugi polovici sedemdesetih let pa se je razvila v bialno prireditev.

Filmska dejavnost

Še najbolj skromna je bila izmenjava dosežkov filmske umetnosti. Avstrijskih filmov jugoslovanska distribucijska podjetja v šestdesetih in sedemdesetih letih skorajda niso odkupovala in se v slovenskih kinematografih niso vrteli. Avstrijski filmi so bili v sedemdesetih letih nekajkrat predstavljeni le na mednarodnem festivalu športnih in turističnih filmov, ki je vsako leto potekalo v Kranju. Sodelovanje na filmskem področju in med radio-televizijskimi hišami se je okrepilo šele po ustanovitvi skupnosti Alpe-Jadran in sodelovanju v njenem okviru. Leta 1984 so potekali dnevi avstrijskega filma v Ljubljani, isto leto sta televiziji skupaj posneli nadaljevanko o Juliusu Kugyu, sredi osemdesetih let pa so pripravili tudi več skupnih oddaj o slovenskih in avstrijskih mestih.

Ocena kulturnega sodelovanja z Avstrijo

Za Slovenijo je bila Avstrija od sedemdesetih let dalje nedvomno ena od tistih držav, kamor je bila prvenstveno usmerjena pozornost pri navezovanju znanstvenega in umetniškega sodelovanja, pa čeprav je sprva v Jugoslaviji še imelo prednost sodelovanje z nevvrščenimi državami. Za Slovenijo je postajala bistvenega pomena krepitev sodelovanja s slovenskimi manjšinami v zamejstvu in ustvarjanje t. i. skupnega slovenskega kulturnega prostora. Po podpisu sporazumov z Avstrijo leta 1972 in še bolj po podpisu skupnih dvostranskih dogovorov (slovensko-koroških, slovensko-štajerskih, med dvema mestoma, npr. Ljubljano in Celovcem ali Mariborom in Gradcem) in regionalnih projektov (delovna skupnost Alpe-Jadran, sodelovanje treh dežel, kulturnozgodovinski simpozij Mogernsdorf/Modinci ipd.) pa se je slovenska pozornost izrazito obrnila proti najbližjim sosedom.

V Avstriji so slovenski kulturni ustvarjalci, ustanove in društva zunaj okvirov meddržavnih dogovorov razvili živahno sodelovanje s pripadniki slovenske manjšine na Koroškem. Tradicionalno so se udeleževali rednih letnih Koroških kulturnih dnevov. Slovenske organizacije na Koroškem so bile ob koroških občinah v Sloveniji soorganizatorke Vorančevih dnevov, na katerih so se zbirali slovenski pevski zbori z obeh strani meje. Tudi prireditve Koroški kulturni dnevi in Koroška poje so potekale z udeležbo številnih skupin iz Slovenije, zamejski Slovenci pa so se udeleževali prireditev v Sloveniji.

Poleg rednih letnih prireditev sta se sosedi predstavili še na večjih prireditvah oziroma predstavitvah svojih kulturnih dosežkov na drugi strani meje (npr. *Ljubljanski dnevi* v Celovcu leta 1984, isto leto še *Slovenija na obisku v Avstriji* na Dunaju).

ZAMTES je v poročilo za leto 1984, ki je bilo pri kulturnem sodelovanju med Slovenijo in Avstrijo med najbolj plodnimi, zapisal: "V sodelovanju SR Slovenije z zamejstvom se je kot v preteklosti uresničevalo ustavno načelo enotnega slovenskega kulturnega prostora, katerega sestavni del je tudi posebna skrb za Slovence izven meja matične domovine. Kljub temu da obstaja obojestranska želja po čim obsežnejših in raznovrstnejših stikih med Slovenijo in slovensko narodno skupnostjo v Avstriji, pa ugotavljamo, da je obseg tega sodelovanja v primerjavi z Italijo manjši. Temu je vzrok predvsem dejstvo, da v Avstriji ne obstaja tako široko razvejana mreža slovenskih izobraževalnih in drugih ustanov, kulturnih, umetniških in športnih organizacij kot v Italiji."⁴¹

41 Poročilo o ... sodelovanju ... v letu 1984, Analitični prikaz, 65.

Kulturno sodelovanje po osamosvojitvi Slovenije

Osamosvojitve Slovenije je postavila tudi pri načrtovanju mednarodnega kulturnega sodelovanja nove pogoje in nove zahteve. Omejitvena dejavnika za slovensko sodelovanje s tujino sta bila politična nestabilnost na Balkanu in gospodarska kriza, ki sta se odražala tudi v zamiranju nekaterih kulturnih dejavnosti in nekdanj uglednih mednarodnih kulturnih prirediteljev. Spremenila se je upravna struktura slovenskih državnih organov; med ostalim je bil ukinjen tudi ZAMTES, njegovi nasledniki v obliki oddelkov pri posameznih ministrstvih pa so bili oblikovani šele sredi devetdesetih let. Z odhodom iz Jugoslavije se je za Slovenijo odprlo tudi vprašanje članstva v mednarodnih organizacijah, saj je morala na novo vstopiti v njihove članske vrste in tako na novo navezovati stike.

Med leti 1990–1995 je Slovenija že podpisala dvostranske sporazume o kulturnem sodelovanju s 25 državami, a Avstrije med njimi ni bilo.

Leta 1995 je začela Slovenija pripravljati osrednji sporazum o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti, ki naj bi ga podpisali vladi obeh držav, a se do začetka tretjega tisočletja to ni zgodilo. Do podpisa je prišlo šele ob obisku slovenskega ministra za zunanje zadeve dr. Dimitrija Rupla v Avstriji, 7. marca 2001. Toda sporazum je precej splošen, kakor je to v prejšnjih desetletjih že veljalo za sporazume Avstrije (oziroma zahodnih držav) s soprodpisnicami.

Edini konkretnější napredek na državni ravni je bil v prvem desetletju samostojne Slovenije dosežen pri vprašanju arhivske dejavnosti, ki se vleče že vse od konca 1. svetovne vojne.

Ob manjšem angažiranju državnih ustanov je znanstveno in umetniško sodelovanje potekalo zlasti na že uveljavljenih področjih, ki niso zahtevala večjih novih finančnih vlaganj. Plodno sodelovanje v okviru Delovne skupnosti Alpe-Jadran, ki jo je odpihnil veter političnih sprememb v tem delu sveta, se je deloma nadaljevalo v Srednjeevropski pobudi in kasneje v Svetu za kulturno sodelovanje Sveta Evrope. Večina sodelovanja poteka neposredno med zainteresiranimi ustanovami, pristojni državni organi pa ne vidijo posebne evidence kulturnega sodelovanja. Zaradi dolgotrajnega sprejemanja osrednjega kulturnega zakona država tudi ni opredelila prednostnih nalog kulturnega sodelovanja s tujino, temveč se je omejila na določitev splošnih smernic. Znotraj teh je Avstrija našeta v prvi skupini med "prioritetnimi državami" (skupaj s še šestimi iz Evropske unije).⁴²

⁴² Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev (ur. Uroš Grilec). Ljubljana, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije 2002, 307.